

Zenon Klawikowski

Refleksje wokół "salezjańskiej duchowości świeckich"

Seminare. Poszukiwania naukowe 17, 307-323

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZENON KLAWIKOWSKI SDB

REFLEKSJE
WOKÓŁ „SALEZJAŃSKIEJ DUCHOWOŚCI ŚWIECKICH”

Jan Paweł II w Liście *Iuvenum Patris* nazywa św. Jana Bosko „mistrzem duchowości młodzieżowej”¹ dostosowanej do życia i uwarunkowań młodych ludzi świeckich oraz „twórcą prawdziwej szkoły nowej i pociągającej duchowości apostołskiej”² ukierunkowanej na służbę młodemu człowiekowi. Z tej szkoły duchowości ks. Bosko wyszły liczne zastępy apostołskie osób konsekrowanych oraz ludzi świeckich, które stanowią liczny ruch duchowy w Kościele zwany Rodziną Salezjańską³. Zastępy te stanowią żywotne, wzajemnie dopełniające się zespolenie sił ducha, które nastawione jest na wspólny program apostołski wytyczony i zainicjowany przez Świętego Założyciela.

Karta Jedności w Rodzinie Salezjańskiej – dokument określający tożsamość członków Rodziny Salezjańskiej twierdzi, że Rodzina Salezjańska jest „darem Ducha Świętego dla Kościoła i przedłużeniem w formie zorganizowanej charyzmatu ks. Bosko dzisiaj”⁴. Grupy apostołskie, instytuty zakonne i stowarzyszenia osób świeckich stanowiące Rodzinę Salezjańską będąc spadkobiercami duchowego dziedzictwa ks. Bosko czują się złączeni duchowym pokrewieństwem oraz wspólnym posłannictwem: „Grupy kapłanów i świeckich, wolnych i małżonków, osób konsekrowanych i zakonnych, które w zależności od właściwych form życia, jakie prowadzą, w odmienny sposób są świadkami błogosławieństw ewangelicznych, tworzą żywotną i organiczną całość dzięki jednoczącej sile ducha i posłannictwa ks. Bosko”⁵.

¹ Jan Paweł II, *List „Iuvenum Patris” (Ojciec i nauczyciel młodzieży)*, Vaticano 1988, nr 16.

² Tamże, nr 5.

³ Por. *La Carta di comunione nella Famiglia Salesiana di don Bosco*, Torino 1996, art. 1 i 6.

⁴ Tamże, nr 10.

⁵ Tamże.

Duchowość salezjańska Rodziny ks. Bosko jest zatem udziałem ludzi świeckich, którzy stanowią ponad 80 % wszystkich członków (ponad 300 000 osób na świecie – dane z 2000 r.). Jest ona owocem twórczego dialogu i współbrzmienia wartości życia ludzi świeckich i osób konsekrowanych zakorzenionych w tym samym duchu ks. Bosko. Te dwa typy życia się zlewają w jeden nurt salezjańskiego doświadczenia skoncentrowanego na posłudze wychowawczo-duszpasterskiej na rzecz młodego człowieka⁶.

Mówiąc zatem o salezjańskiej duchowości ludzi świeckich zakładamy takie rozumienie terminu „duchowość”, które sugeruje istnienie wielu typów duchowości, którymi żyją chrześcijanie świeccy oraz to, że jednym z tych typów charakteryzują się ludzie świeccy związani duchowo z ks. Bosko i jego posłannictwem. Takie rozumienie pozwala również na wyodrębnienie tego typu doświadczenia duchowego z szerokiego nurtu życia w duchu i stylu ks. Bosko.

Refleksję nad „salezjańską duchowością świeckich” warto rozpocząć od krótkiego prześledzenia historii duchowości laikatu. Pozwala ona uświadomić sobie, jak ważnym momentem dla kształtowania się duchowości ludzi świeckich był Sobór Watykański II ogniskujący i zwierający pojawiające się tendencje gruntowniejszego odczytania miejsca i roli laikatu w życiu Kościoła. Sobór podjął próbę ukazania natury powołania świeckich w Kościele. W dalszej części zostaną przedstawione zasadnicze elementy duchowości świeckich, a następnie podjęta próba wydobycia charakterystyki salezjańskiej duchowości świeckich.

I. HISTORIA KSZTAŁTOWANIA SIĘ DUCHOWOŚCI LUDZI ŚWIECKICH

Warto, choć bardzo pobieżnie, prześledzić historię kształtowania się duchowości ludzi świeckich w Kościele, by lepiej zrozumieć posoborową wizję człowieka świeckiego we wspólnocie Kościoła, jego funkcje i zadania oraz specyfikę duchowego doświadczenia.

W **dwóch pierwszych wiekach** istnienia Kościoła nie mówi się o różnych typach powołań w łonie Ludu Bożego. Wierni, żyjąc duchowością nowotestamentalną, koncentrują się na Kościele jako komunii – wspólnocie zakorzenionej w Chrystusie. Chrześcijanie nazywają siebie uczniami, wierzącymi i świętymi⁷. W tym okresie wśród „wierzących świeckich” pojawiają się wybitni teolodzy (Justyn, Tertulian i inni), wielcy asceci i bohaterscy męczennicy.

⁶ Por. *Discorso del Rettor Maggiore Juan Edmundo Vecchi a conclusione del CG24 w: Capitolo Generale 24 dei Salesiani di Don Bosco. Documenti Capitolari*, Roma 1996, nr 239.

⁷ Por. Donna Orsuto, *Spiritualità dei laici*, w: Emeterio G. De Cea (a cura di), *Compendio di teologia spirituale*, Roma – PUST 1992, s. 308.

Biblijnym punktem oparcia dla duchowości ludzi świeckich jest fragment 1 Listu św. Piotra mówiący o powszechnym wezwaniu wierzących do doskonałości i realizowaniu posłannictwa Kościoła: „*Wy zaś jesteście wybranym plemieniem, królewskim kapłaństwem, narodem świętym, ludem Bogu na własność przeznaczonym, abyście oglądali dzieła potęgi Tego, który was wezwał z ciemności do przedziwnego swojego światła, wy, którzyście byli nie-ludem, teraz zaś jesteście ludem Bożym, którzyście nie dostąpili miłosierdzia, teraz zaś jako ci, którzy miłosierdzia doznali*” (1 P 2, 9-10).

Słowo greckie *laikos* (ludowy, świecki⁸) pochodzące od *laos* (lud) znajdujemy po raz pierwszy w liście Klemensa Rzymskiego kierowanym do Koryntian (ok. 95 roku). W liście tym autor wyjaśnia, że „człowiek świecki (anthropos laikos) podlega przepisom świeckim”⁹. Początkowo słowo *laikos* w słownictwie chrześcijańskim i teologii katolickiej miało znaczenie pozytywne. Oznaczało człowieka, który przynależał do ludu Bożego (*laos theou*) w przeciwieństwie do ludów pogańskich (*ta ethne*)¹⁰.

Wraz z rozwojem Kościoła zaczyna zaznaczać się i umacniać jego organizacja hierarchiczna. Od początku trzeciego wieku pojawia się rozróżnienie chrześcijan na *kleros* (odnosząc ten tytuł do diakonów i prezbiterów) i *laikos* (mając na myśli pozostałych wierzących). Pod koniec trzeciego wieku w mentalności chrześcijan dokonało się pewne przewartościowanie, doskonałość duchownych (*kleros*) stawiało się wyżej niż ludzi świeckich. W Kościele dominuje wówczas tendencja do ucieczki od świata (*fuga mundi*). Męczennicy, mnisi i dziewice podejmujący postawę ucieczki od świata stają się wzorami świętości również dla ludzi świeckich. Egzegeza monastyczna interpretowała przypowieść o zasiewie ziarna widząc owoc stokrotny w męczennikach, sześćdziesięciokrotny w dziewicach, a trzydziestokrotny w małżonkach¹¹.

⁸ Od greckiego słowa „*laikos*” pochodzi łacińskie słowo „*laicus*”, które z kolei jest źródłosłowem polskiego „*laik*”. W polskim kręgu kulturowym termin „*laik*” posiada w przeciwieństwie do źródeł tego słowa greckiego i tradycji chrześcijańskiej, ujemny wydźwięk znaczeniowy. Ma to swój początek w okresie średniowiecza, kiedy jedynie warstwa duchownych (*clerus*) była wykształcona. Stąd duchowny (*clericus*) uchodził wówczas za posiadającego wiedzę, natomiast słowo „*laik*” utożsamiano z człowiekiem nie znającym się na danej rzeczy, niekompetentnym, dyletantem. Tłumaczenie polskie Dokumentów Soboru Watykańskiego II stosuje dwóch określeń: „*świeccy*” i „*laicy*” preferując jednak to pierwsze. Tytuł IV rozdziału „*Lumen Gentium*” nosi nazwę: „*Katolicy świeccy*”, a Dekret „*Apostolicam Actuositatem*” w tytule posiada określenie „*Dekret o apostołstwie świeckich*”, nie „*laików*”.

⁹ *Enchiridion Patristicum*, nr 19; cytuję za Weron Eugeniusz ks., *Teologia życia wewnętrznego ludzi świeckich*, Pallottinum Poznań-Warszawa 1980, s. 10.

¹⁰ Por. Weron Eugeniusz ks., *Teologia życia wewnętrznego ludzi świeckich...*, s. 10.

¹¹ Por. Donna Orsuto, *Spiritualità...* s. 310.

W tym samym czasie świętość wiązano z doskonałą miłością Boga i bliźniego. Męczennik był przykładem miłości doskonałej. Ponieważ życie monastyczne i w dziewictwie było rozumiane jako swego rodzaju męczeństwo rozłożone w czasie, stąd uznawano te formy życia za odzwierciedlenie doskonałej miłości męczenników. Z czasem liczni chrześcijanie świeccy opuszczali rodziny i rezygnowali z życia w społeczeństwie, starając się zamieszkać w klasztorach lub w pobliżu klasztorów.

Średniowiecze wzmacnia podział na kapłanów i zakonników z jednej strony, a wiernych świeckich z drugiej. W tym okresie uważano życie małżeńskie za stan mniej doskonały życia chrześcijańskiego. Świeccy byli uznawani za wierzących pograżonych w sprawach doczesnych i ziemskich, a tym samym mniej oddanych Bogu. Kapłanów i zakonników uznawano za ludzi duchowych, a świeckich za ludzi cielesnych. I tak w znanym dekreście Gracjana (ok. 1140) mówi się o „dwóch rodzajach chrześcijan”: duchownych i cielesnych. Oczywiście, wśród tej ogólnej tendencji istniały w ciągu wieków również przejawy pozytywne kształtowania się duchowości świeckich, a doświadczenia wiernych świeckich przelamywały ówczesne stereotypy rozumienia doskonałości chrześcijańskiej, np. św. Franciszek z Asyżu inicjuje dzieło odrodzenia Kościoła i nowe doświadczenie duchowo-apostolskie jako człowiek świecki, ruch „Devotio moderna” zrodził się wśród wiernych świeckich w miejskich ośrodkach Niderlandów, św. Ignacy Loyola napisał swoje wspaniałe dzieło: „Ćwiczenia duchowe”, będąc laikiem¹².

Mentalność ludzi wierzących **okresu nowożytnego** była w znacznym stopniu pod wpływem kryzysu związanego z Reformacją. Ludzie przynależący do Kościoła stanęli w opozycji do tez głoszonych przez reformatorów, niekiedy nie przykładając wagi do ukazania pozytywnej wizji kontestowanego rozwiązania. Wobec nauczania Lutera o powszechności kapłaństwa i równości wszystkich chrześcijan najczęściej przyjmowano postawę niechęci i odrzucenia, akcentując jeszcze bardziej kapłaństwo hierarchiczne i wzmacniając istniejący podział.

Osobą bardzo ważną w kształtowaniu się duchowości laikatu na bazie optymistycznego humanizmu chrześcijańskiego był **św. Franciszek Salezy** (1567-1622). Jest on nazywany „promotorem duchowości świeckich”¹³. Oderwał on duchowość chrześcijańską od schematu monastycznego i ukazał jej perspektywę dla ludzi pozostających w świecie, zaangażowanych w życie rodzinne, społeczne i polityczne. Święty Biskup Genewy ukształtował nową świadomość kościelną powołania wszystkich do świętości, ukazał pozytywną wartość życia małżeńskiego oraz uwarzył chrześcijan na obecność Boga w sprawach dnia codziennego. Napisał pierwszy podręcznik duchowości ludzi świeckich: *Wprowadzenie do życia po-*

¹² Por. J. Misiurek, *Zarys historii duchowości chrześcijańskiej*, Lublin 1992, 41n; J. Aumann, *Zarys historii duchowości*, Kielce 1993, s. 160nn, s. 218n.

¹³ Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska Christifideles laici*, Città del Vaticano 1988, nr 56.

bożnego (Filotea). Wytacza w nim drogę świętości i doskonałości chrześcijańskiej tym, którzy żyją w świecie, w rodzinach, na dworach królewskich i w innych środowiskach. Prawdziwą doskonałość widzi w realizacji podwójnego przykazania miłości, ogłoszonego przez Chrystusa (Mt 22, 34-40,) zgodnie z obowiązkami stanu i pełnionymi funkcjami przez daną osobę¹⁴. Św. Franciszek Salezy jest prekursorem myśli Soboru Watykańskiego II w zakresie ponownego odkrycia godności i powołania laikatu w Kościele.

Św. Jan Bosko był człowiekiem czynu wychowanym na eklezjologii XIX w. W swojej praktyce wychowawczo-apostolskiej i doświadczeniu duchowym wydaje się być nowatorem. Kierowany duchową intuicją i czerpiąc natchnienie z chrześcijańskiego humanizmu św. Franciszka Salezego przetarł szlak do ukształtowania się „duchowości młodzieżowej”, dostosowanej do stylu życia i uwarunkowań ludzi młodych żyjących w świecie oraz nowego typu duchowości w Kościele ogarniającego dorosłych ludzi świeckich, zaangażowanych w apostolat młodzieżowy.

Ks. Bosko od samych początków istnienia Oratorium na Valdocco (od około 1846 r.) dążył do zespolenia wszystkich sił na rzecz wychowania młodzieży. Usiłował włączyć w dzieło wychowania i ewangelizację ludzi młodych wszystkie możliwe siły: duchownych (ks. G. Borel) i hierarchów Kościoła (Pius IX), rodziców (np. Matusia Małgorzata, mama Michała Rua, mama Michała Magone i inne) i wychowawców, ludzi wykształconych i prostych, zamożnych (markiza Barolo) i ubogich, ludzi wpływowych ze świata polityki (minister Urban Ratazzi) oraz samą młodzież¹⁵. Duchowe doświadczenie Valdocco z jednej strony jednoczy wszystkich dorosłych i młodzież, duchownych i świeckich w tym samym duchu, a z drugiej strony pozwala je przeżywać w sobie właściwy sposób zgodnie z własnym stanem, stylem życia i odmiennym powołaniem.

Na przestrzeni lat od 1841 do 1888 ks. Bosko przy różnych okazjach nieustannie podkreślał potrzebę jednoczenia sił w budowaniu dobra: „*My chrześcijanie, musimy się zjednoczyć w tych trudnych czasach*”¹⁶. „*Powinniśmy się zjednoczyć między sobą, a następnie wszyscy ze Zgromadzeniem (Salezjańskim). Jednoczmy się więc w dążeniu do tego samego celu, używając tych samych środków do jego osiągnięcia... Jednoczmy się jak w rodzinie, więzami braterskiej miłości, co nam doda bodźca do wzajemnego wspierania się i podtrzymywania co w konsekwencji przyniesie dobro naszym bliźnim*”¹⁷.

¹⁴ Por. J. Aumann, *Zarys historii duchowości...*, s. 247nn.

¹⁵ Por. *Capitolo Generale 24 dei Salesiani di Don Bosco. Documenti Capitolari*, Roma 1996, nr 72.

¹⁶ J. Bosko, *Regulamin Współpracowników Salezjańskich*. Turyn, 12 lipca 1876 r., w: *Regulamin Życia Apostolskiego*, Wrocław 1999, s. 87.

¹⁷ *Bollettino Salesiano*, styczeń 1878; cyt. za *Capitolo Generale Speciale XX della Società Salesiana*, Roma 1971, nr 153.

Dla ks. Bosko idea jednoczenia się we wspólnotę, jakby rodzinę była ideą strategiczną. „Bycie Kościołem” i „doświadczenie Kościoła” stanowiło serce i ognisko jego metody wychowawczej¹⁸. Jednoczenie się we wspólnym budowaniu dobra, a ściślej w wychowaniu ubogiej i opuszczonej młodzieży oraz posługi pasterskiej wobec środowisk ludzi pracy było uznawane przez niego za najodpowiedniejsze narzędzie (obok dobrej książki i prasy oraz szkoły) naprawy zepsutego porządku społecznego. Idea rodziny była odpowiedzią na zapotrzebowania trudnego czasu, w jakim przyszło mu żyć.

Ks. Bosko opisując na początku działalności Oratorium na Valdocco mówił o istnieniu „Congregazione Salesiana” (Towarzystwa Salezjańskiego). Określenie to odnosi się zarówno do salezjanów – zakonników oraz współpracowników świeckich. W początkowej fazie dzieł ks. Bosko nie było wyraźnego podziału na zakonników i świeckich. Wszyscy stanowili jedną wspólnotę.

Istniejące wówczas przepisy kościelne zmuszały do wprowadzania wyraźnego rozróżnienia i rozdziału. Na tej zasadzie ks. Bosko będzie mówił o „salezjanach zewnętrznych” – tych, którzy nie zamieszkują bezpośrednio w budynkach dzieła, ale w swoich domach rodzinnych, żyjąc jednak tym samym duchem i posłannictwem co „salezjanie wewnętrzni”. Święty Wychowawca, kontynuując swój zamysł oraz kierowany intuicją, a jednocześnie wierny wskazaniom Kościoła podejmuje się założenia różnych grup apostołsko-wychowawczych wyrastających z tego samego doświadczenia: Ks. Bosko zakłada: Zgromadzenie Salezjańskie (Towarzystwo św. Franciszka Salezego – 1859), Arcybactwo Czcicieli Wspomożycielki Wiernych (1870), Zgromadzenie Sióstr Salezjanek (Córki Maryi Wspomożycielki Wiernych – 1872) oraz Stowarzyszenie Współpracowników Salezjańskich (1876)¹⁹.

Gruntowniejsze zrozumienie powołania świeckich w Kościele u ogółu wierzących wzrasta w **wieku XX**, przede wszystkim wraz z rozwojem Akcji Katolickiej. Bardzo znaczące dla duchowości laikatu było stwierdzenie Piusa XII, że „ludzie świeccy stanowią Kościół”. Do rozwoju tejże duchowości przyczyniły się Światowe Kongresy Apostolstwa Świeckich (1953, 1957 i 1967). Wyrazem nowego odczytania powołania laikatu w Kościele stały się dekrety Soboru Watykańskiego II²⁰.

¹⁸ Por. *Capitolo Generale 24 dei Salesiani...*, nr 57.

¹⁹ Por. tamże, nr 73.

²⁰ Por. Donna Orsuto, *Spiritualità...* s. 316.

II. NATURA POWOŁANIA LUDZI ŚWIECKICH W SOBOROWYCH I POSOBOROWYCH DOKUMENTACH KOŚCIOŁA. KIM JEST CZŁOWIEK ŚWIECKI?

Sobór Watykański II (1962-65) rzucił nowe światło na powołanie, funkcje i miejsce ludzi świeckich w Kościele, co znalazło wyraz w treści dokumentów soborowych, a jeden dokument poświęcono w całości ludziom świeckim (dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*). Ojcowie soborowi ukazali nową perspektywę widzenia Kościoła jako Ludu Bożego, dostrzegli osobę człowieka świeckiego głęboko zakorzenioną w tajemnicy Kościoła oraz ukazali powszechne wezwanie wszystkich wierzących do świętości.

Wspólnota Ludu Bożego ukazana w *Lumen Gentium* podkreśla i akcentuje równość i jedność wszystkich członków Kościoła zakorzenionych w Chrystusie poprzez chrzest (LG 9). Wspólna wszystkim chrześcijanom godność płynąca z chrztu nie wyklucza różnic pomiędzy wierzącymi ze względu na otrzymane charzmaty, pełnione funkcje i zadania w Kościele.

W tym kontekście dostrzeżono ludzi świeckich w samym sercu życia wspólnoty Kościoła na mocy łask chrzcielnych. Według Soboru – laikat nie stanowi drugiej kategorii wierzących, ale na równi z pozostałymi stanami uczestniczy w funkcji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Jezusa Chrystusa ze swej strony sprawując właściwe całemu ludowi chrześcijańskiemu posłannictwo w Kościele i w świecie (LG 31).

Lumen Gentium podkreśla, że właściwością specyficzną laikatu w Kościele jest jego świecki charakter, a zadaniem, z tytułu właściwego mu powołania „jest szukać Królestwa Bożego, zajmując się sprawami świeckimi i kierując nimi po myśli Bożej. Żyją oni w świecie, to znaczy pośród wszystkich razem i poszczególnych spraw i obowiązków świata, i w zwyczajnych warunkach życia rodzinnego i społecznego, z których niejako utkana jest ich egzystencja. Tam ich Bóg powołuje, aby wykonując właściwe sobie zadanie, kierowani duchem ewangelicznym przyczyniali się do uświęcenia świata na kształt zaczynu, od wewnątrz niejako, i w ten sposób, przykładem zwłaszcza swego życia, promieniując wiarą, nadzieją i miłością, ukazywali innym Chrystusa. Szczególnym więc ich zadaniem jest tak rozświetlać wszystkie sprawy doczesne, z którymi ściśle są związani, i tak nimi kierować, aby się ustawicznie dokonywały i rozwijały po myśli Chrystusa i aby służyły chwale Stworzyciela i Odkupiciela” (por. LG 31).

Najbardziej znaczącym dla duchowości ludzi świeckich dokumentem posoborowym wydaje się być posynodalna adhortacja apostołska Jana Pawła II *Christifideles laici* [= CFL] (1988). Trzy zasadnicze punkty tego dokumentu dotyczą duchowości świeckich: określenie powołania i misji, wezwanie do jedności życia oraz

położenie akcentu na konieczność formacji²¹. Jan Paweł II w tej adhortacji ukazuje powołanie oraz posłannictwo świeckich w kontekście „tajemnicy Kościoła jako komunii” (CFL 8). Ojciec św. odwołując się do obrazu winnego krzewu twierdzi, że świeccy przez chrzest zostają wszczępieni w Chrystusa i od Niego czerpią życie. „Już na płaszczyźnie istnienia, czyli wcześniej, aniżeli na płaszczyźnie działania, chrześcijanie są latoroślami jednego krzewu winnego – Chrystusa” (CFL 55). Każdy chrześcijanin, w jakimkolwiek żyje stanie, jest wezwany do komunii w Chrystusie w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym: do komunii z Bogiem i komunii z wszystkimi, którzy tworzą Lud Boży (por. CFL 19).

Jan Paweł II podkreśla dalej we wskazanym dokumencie ścisłą jedność i harmonię pomiędzy życiem duchowym i życiem w świecie u laików: „W ich życiu nie może być dwóch równoległych nurtów: z jednej strony tak zwanego życia *duchowego* z jego własnymi wartościami i wymogami, z drugiej tak zwanego życia *świeckiego*, obejmującego rodzinę, pracę, relacje społeczne, zaangażowanie polityczne i kulturalne. Latorośl wszczępiąca w krzew winny, którym jest Chrystus, przynosi owoce w każdej sferze działania i istnienia” (CFL 59)²².

Następnie ostatni, piąty rozdział *Christifideles laici* jest wezwaniem katolików świeckich do formacji i stałego wzrostu w dojrzałości chrześcijańskiej. Celem formacji świeckich jest coraz pełniejsze odkrywanie przez nich własnego powołania i życie nim (CFL 58).

Powołanie świeckich harmonijnie zespala dwa wymiary: 1) zakorzenienie w Chrystusie przez chrzest oraz 2) życie w świecie. Człowiek świecki jest wezwany do ukazania swoim życiem syntezy pomiędzy dziełem stworzenia i ekonomią zbawienia. Ks. Bosko wyraził ten program charakterystycznym dwumianem: „wzorowy obywatel i gorliwy chrześcijanin”.

III. ZASADNICZE ELEMENTY DUCHOWOŚCI LUDZI ŚWIECKICH

W świetle współczesnego nauczania Kościoła i refleksji teologicznej o laikacie można wymienić 5 podstawowych elementów – perspektyw²³ występujących w różnych typach duchowości ludzi świeckich:

1. Charakter świecki powołania laikatu

Bóg powołuje ludzi świeckich do odnajdywania Jego obecności w wydarzeniach dnia codziennego, w rzeczywistości ziemskiej, w sprawach porządku

²¹ Por. Donna Orsuto, *Spiritualità...*, s. 324.

²² Por. tamże, s. 325-326.

²³ Por. tamże, s. 327-329.

doczesnego. Chrześcijanin nie wprowadza w nie Boga, ale odkrywa tam Jego obecność.

Bp Lucas Moreira Neves mówi: „ta duchowość (świeckich) nie może być w opozycji do rzeczywistości ziemskiej lub porządku doczesnego. Przeciwnie – powinna dogłębnie harmonizować z nimi. Praktycznie rzecz ujmując, człowiek świecki poszukuje i znajduje Boga pośród rzeczywistości ziemskiej, a nie obok niej czy poza nią”²⁴.

2. Widzenie rzeczywistości w perspektywie tajemnicy Wcielenia²⁵

Duchowość ludzi świeckich zasadza się bardziej na perspektywie tajemnicy Wcielenia niż na perspektywie eschatologicznej. Bóg, który w Jezusie Chrystusie przyjął człowieczeństwo i uwarunkowania życia ziemskiego jako drogę do zbawienia świata, jest natchnieniem i inspiracją dla duchowości laikatu. Świeccy w życiu małżeńskim, w pracy, w życiu społecznym i polityce dostrzegają i kontemplują Boże zamysły i Boże działanie. Duchowość świeckich nie może być ucieczką od świata, ale gruntownym w nim zakorzeniem.

3. Głębokie życie duchowe pośród spraw życia codziennego

Chrześcijanin świecki żyjący w świecie, ale wezwany do czynienia świata bardziej bliskim Boga i zjednoczony z Nim, sam musi prowadzić głębokie i intensywne życie duchowe oraz ściśle być zespolonym z Bogiem poprzez praktyki dostosowane do jego stylu życia i stanu: poprzez lekturę i medytację Słowa Bożego, przez modlitwę i rachunek sumienia, przez sakramenty, a zwłaszcza Eucharystię. Wierzący powinien nabywać sprawności duchowych, postępując na drodze dojrzałości i świętości. Jest on wezwany do stawania się kontemplacyjnym w działaniu.

4. Wymiar kościelny życia codziennego

Chrześcijanie świeccy stanowią punkt styczny Kościoła i świata. Poprzez chrzest w imię Trójcy Świętej są wszczępieni w Chrystusa, stając się w ten sposób żywą częścią wspólnoty Kościoła. Jednocześnie, żyjąc pośród świata, podejmują wszelkie przejawy ludzkiej solidarności, pozytywnych więzi i relacji międzyludzkich oraz potrzeb życia wspólnego. Stają się w ten sposób zaczątkiem Kościoła w świecie, społeczności świętych, wspólnoty ludu Bożego. Ludzie świeccy, żyjąc

²⁴ Cyt. za Donna Orsuto, *Spiritualità...*, s. 327.

²⁵ Por. Weron Eugeniusz, *Teologia życia wewnętrznego...*, s. 72-73.

pośród świata, mają tworzyć i budować wspólnotę Kościoła. Mają być wspólnotą kościelną żyjącą w świecie.

5. Naśladowanie Jezusa Chrystusa, Człowieka Doskonałego

Jezus Chrystus jest najdoskonalszym wzorem każdego typu życia chrześcijańskiego, jest „drogą, prawdą i życiem” (J 14, 6). Ku niemu zmierza rozwój całego stworzenia. Jest On tym, który ożywia i doprowadza wszystko do pełni. Chrystus Pan, Człowiek doskonały, wskazuje ideał ziemskiego pielgrzymowania, sposobu trwania w czasie i historii ludzkiej, ustosunkowania się do porządku ziemskiego. Jezus Chrystus jest niedościgłym wzorem dojrzałości ludzkiej, doskonałości moralnej, wolności, więzi międzyosobowych, stosunku do świata doczesnego. Ludzie świeccy, naśladowując Chrystusa, uczestniczą w jego funkcjach: kapłańskiej, prorockiej i królewskiej, przedłużając w świecie i historii Jego zbawczą misję budowania Królestwa Bożego²⁶.

IV. CHARAKTERYSTYCZNE PERSPEKTYWY „SALEZJAŃSKIEJ DUCHOWOŚCI LUDZI ŚWIECKICH”

Kościół jest komunią, wspólnotą, w której ma miejsce współbrzmienie różnych form powołań, darów natury i łaski, sprawności i zdolności ludzkich, mających swoje źródło w tym samym Duchu Świętym. On jest sprawcą i podstawą jedności, harmonii i wzajemnego dopełniania się wszelkich przejawów dobra, doskonałości i świętości.

Duch Święty, obdarzając instytucje życia konsekrowanego szczególnym powołaniem, charyzmatem i stylem życia, wzywa je – twierdzi Jan Paweł II – by promieniowały swym doświadczeniem Ducha Świętego i bogactwem duchowym na ludzi świeckich współpracujących z nimi. Z kolei ludzie świeccy przez swoje współdziałanie i udział w danym doświadczeniu ubogacają to doświadczenie o nowe horyzonty i perspektywy²⁷. Zatem salezjanie świeccy mają swój specyficzny, cenny wkład w rozwój powołania salezjańskiego i realizację charyzmatu salezjańskiego.

²⁶ Por. Słomka Walerian, *Świętość na świeckiej drodze życia*, Pallottinum Poznań-Warszawa 1981, s. 120-174.

²⁷ Jan Paweł II, *Vita consecrata*, nr 55: „Udział ludzi świeckich nierzadko prowadzi do nieoczekiwanych i owocnych odkryć, dotyczących niektórych aspektów charyzmatu, pobudza do bardziej duchowej jego interpretacji i każe czerpać z niego wskazania dla nowych działań apostolskich”.

Ks. Bosko swoją koncepcję wychowania, a także życia apostołskiego i duchowego oparł na ścisłej więzi i współpracy świeckich z duchownymi. Wyraźnym przykładem tego jest Valdocco. Genialny Wychowawca zapraszał i umiejętnie włączał ludzi świeckich w swoje posłannictwo oraz doświadczenie duchowe, mając szczególne staranie o jedność ducha. Z wielką troskliwością towarzyszył ludziom świeckim na wspólnej drodze rozwoju duchowego²⁸. Świeccy natomiast, odpowiadając na to zaproszenie, wnosili swój bardzo znaczący wkład w realizację posłannictwa salezjańskiego i również kształtowali profil duchowy wspólnot wychowawczo-apostołskich ks. Bosko.

A. Wspólne elementy duchowości salezjanów i ludzi świeckich żyjących charyzmatem ks. Bosko

Kapituła Generalna 24 Zgromadzenia Salezjańskiego, poświęcona zagadnieniu: „Salezianie i świeccy: zjednoczenie i współuczestnictwo w duchu i w posłannictwie ks. Bosko” wskazała na wspólne elementy duchowości salezjanów zakonników i salezjanów świeckich²⁹. Są to:

1. Uprzywilejowana miłość do młodzieży, zwłaszcza najuboższej. „Chrystus Pan wskazał ks. Bosko ludzi młodych, zwłaszcza tych najuboższych, jako pierwszych i podstawowych odbiorców jego posłannictwa”³⁰. Wszystkie rodzaje powołań salezjańskich wywodzących się z charyzmatu ks. Bosko charakteryzuje zaangażowanie się na rzecz wychowania i ewangelizacji świata młodzieży. Ma ono swoje źródło w darze od Boga, który uwrażliwia i ukierunkowuje serce każdego „salezjanina” (zakonnika i świeckiego) na młodego człowieka i na jego sytuację, oczekiwania oraz dążenia. Duchowi uczniowie i córki ks. Bosko doświadczają Boga poprzez tych, do których Pan ich posyła: zwłaszcza ludzi młodych³¹. Bóg w wymiarze wertykalnym i młodzież w wymiarze horyzontalnym to dwie zasadnicze wartości, które nadają sens życia powołaniom salezjańskim. Podstawowym środkiem i metodą posłannictwa salezjańskiego jest miłość duszpasterska czerpana ze źródła, z miłości Boga do człowieka, zwłaszcza młodego człowieka.

2. Duch rodzinny wspólnot wychowawczo-duszpasterskich przejawiający się głębią relacji osobowych, prostotą, młodzieńczym entuzjazmem, optymizmem i zdolnością współpracy.

Św. Jan Bosko – doskonały uczeń św. Franciszka Salezego opierał skuteczność swojego działania na „umiejętności kontaktu” z drugim człowiekiem i two-

²⁸ Por. *Capitolo Generale 24 dei Salesiani...*, nr 88.

²⁹ Tamże, nry 88-100.

³⁰ *La Carta di comunione...*, art. 21.

³¹ Por. tamże, art. 21.

zeniu odpowiedniego „środowiska głębokiej komunikacji międzypersonalnej”. Według doświadczenia wychowawczego z Valdocco duch rodzinny jest kluczem do otwierania serc ludzi młodych: „Duch rodzinny rodzi miłość, a miłość budzi zaufanie, które otwiera serce (wychowanka)”³². Jest on budowany poprzez klimat miłości, pogodnej czystości, wzajemnego szacunku i wolności, szczerą, serdeczność, bezpośredniość, radość, wzajemną życzliwość, wspólne, przyjazne przebywanie i dobroć. „Wszyscy, z którymi roznawiasz, powinni stać się twoimi przyjaciółmi” – mówił Święty Wychowawca³³.

Duch rodzinny środowisk salezjańskich sięga swymi korzeniami tajemnicy Boga, który „jest miłością” i dzieła odkupienia w Chrystusie. Ks. Bosko ukazywał Jezusa Chrystusa, Dobrego Pasterza jako „nauczyciela serdeczności” i mistrza w budowaniu zaufania: „Jezus Chrystus nie złamał trzciny nadłamanej, ani nie zgasił tlejącego się knotka. Oto wasz wzór”³⁴.

3. Zaangażowanie się w życie Kościoła ukierunkowane na przemianę świata poprzez troskę o Boży kształt rodziny, szacunek dla godności człowieka, rozwój kultury, budowanie świata bardziej sprawiedliwego, opartego na pokoju.

Ks. Bosko swoją miłość do Kościoła wyrażał poprzez „nieustanną modlitwę, posłuszeństwo i zaufanie do Magisterium Kościoła, gotowość przychodzenia z pomocą finansową, przyjęcie współodpowiedzialności za służbę na rzecz Ludu Bożego, obronę poprzez słowo pisane i mówione osoby papieża i kolegium biskupów, wierność kierunkom działania wskazanym przez Kościół, akceptację wskazań doktrynalnych, gotowość poświęceń bez rezerwy: «Nie powinien nas zniechęcać nawet największy trud, jeżeli chodzi o dobro Kościoła i Papieża»”³⁵.

Święty Wychowawca synowską wierność wobec każdego następcy św. Piotra, przekazaną swoim duchowym synom i córkom, uczynił istotnym elementem tożsamości salezjańskiej. Wyznał kiedyś: „Życzenie, które przedstawia nam Ojciec św., jest dla nas rozkazem”³⁶.

Wielka miłość ks. Bosko do Kościoła sięgała głębiej i dalej niż tylko jego struktur hierarchicznych i wymiaru zewnętrznego. Potrafił on z cierpliwością i wytrwałością bronić otrzymanego charyzmatu i specyfiki własnych dzieł wobec instytucji Kościelnych³⁷.

³² Bosko Jan, *List z Rzymu* (10 V 1884), w: *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego. Dodatek*, Rzym 1986, s. 433. Na temat autorstwa „Listu z Rzymu” zobacz: Giovanni Bosco. *Scritti editi e inediti. Vol. III. Scritti Pedagogici e spirituali*. (a cura di J. Borrego, P. Braido, A. Ferreira da Silva...), LAS-Roma, 1987, s. 269-303.

³³ MB X, 1039; cytuję za *Capitolo Generale 24 dei Salesiani...*, nr 91.

³⁴ Bosko Jan, *List z Rzymu...*, s. 437.

³⁵ *La Carta di comunione...*, art. 14.

³⁶ MB V, 573 i 874; por. *La Carta di comunione...*, art. 27.

³⁷ Por. *La Carta di comunione...*, art. 14 i 27.

Dziedzictwo ks. Bosko, „eksperta jedności (kościelnej) i współdziałania”, jest wkładem w życie Kościoła naszych czasów. Sobór Watykański II ukazał naturę Kościoła jako „Misterium” – tajemnicę (por. LG 1) wyrażającą się istnieniem Ludu Bożego, który ożywiony przez Ducha Świętego jednoczy się w Chrystusie, by dojść do Ojca. Głęboka jedność i komunია członków tego Ludu, wezwanych ze wszystkich narodów, której nie da się zgoda wyrazić żadnym socjologicznym modelem, zasada się na obecności w nim Ducha Świętego. „On bowiem jest życiem i mocą Ludu Bożego, spoiwem jego wspólnoty, prężnością jego misji, źródłem rozmaitych darów, węzłem przedziwnej jego jedności, światłem i pięknnością twórczej jego potęgi, i żarem jego miłości”³⁸.

Duch Święty wzbudza w Kościele różne charyzmaty, które mają na celu służbę dla dobra Ludu Bożego. Poprzez ks. Bosko, którego uwrażliwił na tajemnicę jedności i komunii Kościoła, powołał On do życia Rodzinę Salezjańską, aby kontynuowała w Kościele charyzmat i młodzieżowe posłannictwo Świętego Wychowawcy³⁹. Rodzina Salezjańska ks. Bosko stanowiąca zespolenie kapłanów, zakonników i świeckich jest częścią Kościoła ściśle z nim zespoloną i oddaną realizacji jego posłannictwa budowania komunii i jedności. Członkowie Rodziny Salezjańskiej pragną dzisiaj w duchu ks. Bosko podejmować wyzwania „nowej ewangelizacji” oraz współczesnej kultury przyczyniając się do odrodzenia świata w Chrystusie.

4. Duchowość codzienności i duchowość pracy ludzkiej bazujące na dostrzeganiu Bożej obecności i Bożych zamysłów w dziele stworzenia oraz wezwaniu człowieka do doskonałości poprzez jego aktywność.

Ks. Bosko proponował swoim wychowankom oraz współpracownikom taki sposób przeżywania Ewangelii oraz taką duchowość, które były ściśle zespolone z życiem codziennym, bez konieczności odrywania się od realiów porządku doczesnego. Pomagał odkrywać dzieło stworzenia jako wspaniały dar Stwórcy oraz uczył wrażliwości na znaki woli Bożej obecne w historii i wydarzeniach dnia powszedniego. W solidnej pracy ludzkiej, w podejmowaniu z odwagą, duchem inicjatywy i przedsiębiorczością wyzwań czasu widział pełnienie planów Bożej Opatrzności. Stąd tak wielki akcent kładł na rzetelność w pracy, kompetencje i nabywanie potrzebnych kwalifikacji. Dyscyplinę, sumiennność w pełnionych zadaniach i poczucie obowiązku traktował jako znaczące przejawy ascezy salezjańskiej⁴⁰.

5. System Prewencyjny jako sprawność nieustannego słuchania Boga i człowieka kierująca się rozumem, głęboką wiarą oraz dobrocią.

³⁸ *Mutuae relationes. Wytyczne dla wzajemnych stosunków między biskupami i zakonnikami* (14 maja 1978 r.), nr 1 w: Jan Paweł II, *O życiu zakonnym. Przemówienia – listy apostołskie, instrukcje*, Pallottinum Poznań-Warszawa 1984, s. 335.

³⁹ Por. *La Carta di comunione...*, art. 4.

⁴⁰ Por. *Capitolo Generale 24 dei Salesiani...*, nr 97-98.

Bóg poprzez doświadczenie wychowawczo-apostolskie św. Jana Bosko, zwane Systemem Prewencyjnym ubogacił wspólnotę Kościoła oraz całą społeczność ludzką. Jednym z wyrazów tego bogactwa jest jego „otwartość” – dążenie do zogniskowania i zespolenia wszystkich darów natury i łaski wokół dzieła wychowania młodego człowieka, klimat dialogu, współdziałania i wzajemnego ubogacania się, wykorzystywania doświadczeń innych, a także elastyczność i zdolność do odpowiadania na potrzeby konkretnych osób i środowisk w których żyją. Bogactwo to jest wynikiem dynamicznego charakteru Systemu Prewencyjnego ks. Bosko. Polega on na budowaniu głębokich więzi międzyludzkich opartych na aktywnym słuchaniu Boga oraz wzajemnym siebie.

System ten – mówi ks. Bosko – *opiera się przede wszystkim na rozumie, religii i dobroci*. Rozum jest w duchowości ks. Bosko synonimem perswazji, rozsądku, krytycznej oceny rzeczywistości, solidnego humanizmu i szacunku do dzieła stworzenia. Religia jest rozumiana jako „miejsce” spotkania z tajemnicą Boga, źródło prawdziwej i autentycznej mądrości, świętości i szczęścia. Dobroć (amorevolezza) oznacza bezwarunkową akceptację, miłość, która pozwala wzrastać i osiągać szczyty człowieczeństwa i świętości⁴¹.

B) Wymiary salezjańskiego doświadczenia duchowo-apostolskiego ubogacone w sposób szczególny wkładem salezjanów świeckich

W świetle przyjętych na początku założeń, mówiąc o duchowości salezjańskiej mamy świadomość istnienia jej profilu kapłańskiego, zakonnego oraz świeckiego. Salezianie świeccy ubogacają salezjańskie doświadczenie duchowe i wychowawczo-apostolskie (duchowość salezjańską wspólną wszystkim członkom Rodziny salezjańskiej) specyfiką swojego powołania. Spróbujmy wskazać pewne rysujące się perspektywy – wymiary salezjańskiego doświadczenia duchowo-apostolskiego ubogaconego i poszerzonego wkładem salezjanów świeckich.

1. Poznanie świata, zbliżenie się do niego i odczytanie w nim Bożej obecności. Droga do Boga i wieczności prowadzi przez ziemskie pielgrzymowanie. Zaistnienie nowego życia ludzkiego dokonuje się w porządku przyrodzonym i ma wymiar pozytywny: „*A Bóg widział, że wszystko co uczynił, było bardzo dobre*” (Rdz 1, 31). Życie ziemskie jest dla człowieka istotnym narzędziem przyjęcia daru stworzenia oraz daru odkupienia w Jezusie Chrystusie, spotkania z Bogiem i jednoczenia się z Nim. Proces wychowania i ewangelizacji ma za zadanie odkrycie wartości porządku doczesnego pielgrzymowania i realizacji wezwania do jedności z Bogiem.

⁴¹ Por. *tamże*..., nr 99-100.

Ludzie świeccy wydają się być bliżej spraw codziennych, problemów rodzinnych i małżeńskich, troski o chleb codzienny oraz problemów wychowawczych, a tym samym bliżej Boga objawiającego się w świecie. Ich doświadczenie poszerza duchowość salezjańską o dowartościowanie codzienności, o zdolność dostrzegania obecności Boga pośród spraw doczesnych, odczytywania życia ziemskiego w kluczu Ewangelii.

Udział świeckich w dziełach salezjańskich jest wkładem do lepszego odczytywania znaków czasu, znaków realizującego się Królestwa Bożego w świecie, znaków Bożej obecności w historii, prorockiego odczytywania zachodzących przemian...

2. Budowanie ducha rodzinnego i komunii. Człowiek stworzony na „*obraz i podobieństwo Boga*” jako mężczyzna i kobieta z natury swojej jest wezwany do komunii, która ma swoje źródło w Bogu, Stwórcy całego dzieła stworzenia. Rodzina jest wspólnotą osób, która staje się obrazem komunii jaka istnieje w Trój-jedynym Bogu. Czyni widzialnym tę tajemnicę. Ponadto Chrystus Pan, Zbawiciel przyszedł na świat w rodzinie, podnosząc ją do porządku nadprzyrodzonego oraz uświęcając to wszystko, co ją stanowi: więzy rodzinne, jej funkcje i zadania.

Bóg zaopatrzył rodzinę w dary natury i łaski, które stwarzają najdoskonalsze środowisko rozwoju i kształtowania dojrzałego człowieka i świętego chrześcijanina. Stąd relacje rodzinne są punktem odniesienia w zakładaniu i kształtowaniu salezjańskich wspólnot oratorskich, szkolnych, wychowawczych i duszpasterskich.

Sakrament małżeństwa, będący obrazem i znakiem miłości zbawczej Chrystusa—Oblubieńca do Kościoła—Oblubienicy jest ubogaceniem wspólnoty całego Kościoła i wspólnoty salezjańskiej o to misterium komunii i jedności. Świeccy ubogacają salezjańskie doświadczenie duchowe uświęceniem relacji i więzi międzyludzkich przez uświęcenie przyjaźni, relacji rodzinnych i sąsiedzkich...

3. Skoncentrowanie całego życia i działania na wychowaniu i trosce o rozwój młodego pokolenia. Pan Bóg będąc pierwszym i największym wychowawcą swojego Ludu (por. CFL 61) wyposażył rodziców w naturalne dary, które pomagają skoncentrować cały ich wysiłek na trosce o nowe życie, o jego rozwój i właściwe wychowanie. Rodzice potrafią wszystkim swoim działaniom nadać charakter wychowawczy. Bóg zawiera matce nowe życie w pierwszych, najdelikatniejszych etapach jego rozwoju. Obdarza jej serce darami natury, które gwarantują dojrzewanie na wszystkich płaszczyznach. Ojciec dziecka z natury swojej jest wyposażony przez Boga w zdolność przekazywania świata wartości, jest obdarzony talentem przekazywania wiedzy o pokonywaniu trudności, zmagania z przeciwnościami. Świeccy całe to bogactwo natury uświęcone łaską wnoszą w życie salezjańskie.

Mając na względzie dzieło wychowania mamy świadomość, że *Łaska bazuje na naturze*, jak głosi fundamentalna zasada teologiczna, a „boskie dzieło wycho-

wania objawia się i dopełnia w Jezusie Nauczycielu” (CFL 61) i Jego dziele zbawienia. Stąd cały proces ewangelizacji i wychowania młodego człowieka musi uwzględniać i odwoływać się do naturalnych darów i talentów, którymi Bóg obdarza rodziców i wychowawców. Ludzie świeccy, włączając się w proces salezjańskiego wychowania, powinni wносить całe to bogactwo, którym Bóg ich obdarzył.

4. Humanizacja świata przez działalność społeczną, stowarzyszeniową i polityczną. W duchowości chrześcijańskiej to, co świeckie – ziemskie, nie jest w konflikcie z tym, co boskie – święte. Świat stworzony przez Boga jest dobry i wezwany do wzrostu w dobrem. Bóg pociąga wszystkich ludzi do współpracy przy budowie Królestwa Bożego już tu na ziemi. Kościół istnieje oraz funkcjonuje w świecie i jest powołany do humanizacji oraz uświęcenia świata. W duchu Kościoła ewangelizacja znajduje swe oparcie w kulturze, a kultura odnajduje swe dopełnienie w ewangelizacji.

Ludzkość odpowiada na to wezwanie przez swoją pracę, twórczość i sztukę, rozwój kultury, wiedzę, technikę, politykę i ekonomię oraz przez dzieło wychowania i troski o integralny rozwój człowieka. Salezjanie świeccy stoją na pierwszej linii humanizacji świata, wychowując powierzonych sobie ludzi młodych do sprawiedliwości, braterstwa, do budowy świata bardziej godnego człowieka, napełnionego świętością i pokojem.

Udział salezjanów świeckich w życiu różnych wspólnot, ruchów i partii politycznych jest ubogaceniem salezjańskiego doświadczenia wychowawczo-apostolskiego o wymiar stowarzyszeniowy. Twórcze i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym i politycznym przekazane ludziom młodym jest zacznym budowy cywilizacji miłości w świecie oraz uświęcania porządku doczesnego przez uświęcenie serca człowieka.

Sommario

Una riflessione attorno „spiritualità salesiana dei laici”

Nella Chiesa esistono diversi tipi di spiritualità dei laici. Uno di questi tipi definisce laici che vivono lo spirito di don Bosco e la sua missione.

Per la prima volta il termine *laicos* troviamo nella lettera di Clemente di Roma (verso l'anno 95). All'inizio del terzo secolo emergono distinte categorie fra *kleros* (in riferimento ai sacerdoti) e *laicos* (in riferimento agli altri). Alla fine del terzo secolo nella mentalità dei credenti lo stato di perfezione dei laici era considerato inferiore allo stato di perfezione del clero. In seguito i numerosi credenti lasciavano le famiglie e la vita nella società per spostarsi ad un monastero. Per la formazione del concetto della spiritualità dei laici la personalità di enorme importanza era San Francesco di Sales (1567-1622). Il suo primo libro aveva dedicato alla spiritualità dei laici: *L'Introduzione alla vita devota* (Filotea). Segno di una nuova rilettura della vocazione laicale nella Chiesa si è realizzato nell'insegnamento del Concilio Vaticano II.

I Padri Conciliari hanno inteso la Chiesa come il popolo di Dio; hanno indicato laici radicati profondamente nel mistero della Chiesa in virtù del battesimo e hanno ricordato la chiamata universale alla santità.

Alla luce del Magistero della Chiesa e della riflessione teologica sul laicato si possono elencare 5 elementi – prospettive che troviamo nei vari tipi della spiritualità dei laici: 1°) il carattere secolare della vocazione dei laici, 2°) tutta la realtà vista nella prospettiva dell'incarnazione, 3°) la profonda vita spirituale all'interno delle situazioni della vita quotidiana, 4°) dimensione ecclesiale della vita quotidiana, 5°) la sequela di Cristo – Uomo perfetto.

Don Bosco ha collocato il suo concetto dell'educazione e della pastorale giovanile nel contesto della stretta collaborazione dei religiosi con i laici. Questo tipo di esperienza troviamo nell'Oratorio di Valdocco. Il Grande Educatore coinvolgeva i laici nella sua missione e li faceva sperimentare il proprio spirito curando in modo particolare l'unità tra tutti i suoi collaboratori. Con grande impegno accompagnava i laici verso una profondità interiore. I laici invece rispondendo a questo invito contribuivano alla realizzazione della missione salesiana ed anche all'esperienza spirituale delle comunità educativo-pastorali.

Il Capitolo Generale 24° della Società di San Francesco di Sales ha indicato alcuni punti comuni della spiritualità salesiana dei religiosi e dei laici (CG 24, 88-100). I documenti capitolarli hanno riportato: 1°) L'amore preferenziale per i giovani, specialmente i più poveri, 2°) Lo spirito di famiglia nelle comunità educativo-pastorali, 3°) L'impegno nella Chiesa, 4°) La spiritualità del quotidiano e del lavoro, 5°) Il Sistema Preventivo come capacità di ascolto di Dio e dell'uomo.

Sulla base della riflessione appena fatta si può dedurre che salesiani laici arricchiscono l'esperienza spirituale salesiana con la specificità della loro vocazione. Ecco alcune prospettive – dimensioni della spiritualità salesiana arricchite e allargate dal contributo dei salesiani laici: 1°) La conoscenza del mondo, la vicinanza e una capacità d'intendere la presenza di Dio in esso, 2°) La formazione dello spirito di famiglia e di comunione, 3°) La concentrazione di tutte le vite e di tutta l'attività sull'educazione e sulla cura dello sviluppo dei ragazzi e dei giovani, 4°) Rendere più umano il mondo attraverso attività sociale, associazionistica e politica.